

Gemeente Amsterdam
Stadsdeel Centrum

Publicaties Stadsdeelbestuur 2006

Stadsdeelraad
Vergaderstukken

14 december 2006-c

Voorstel van
Over
Aan

Raadsleden Coumou (GroenLinks) en Van de Put (PvdA)
De Van Houten Panden, een bijzondere verzameling uit het begin van de
Monumentenzorg
De stadsdeelraad

Inleiding

Deze notitie betreft de monumentale status en waarde van de zogenaamde Van Houtenpanden. Het gaat over een verzameling panden die in de jaren 30 van de 20^e eeuw zijn gebouwd, waarbij gebruik is gemaakt van oude geveldelen afkomstig van gesloopte panden. Het is aan de inzet en de creativiteit van een hoofdinspecteur van de toenmalige Dienst Bouw- en Woningtoezicht, de heer E. van Houten, te danken dat op deze manier de oude gevels, die vaak uit prachtig beeldhouwwerk en ornamenten bestaan, in gebruik bleven en dus behoed werden van vernietiging. Op deze manier voegden honderden nieuwbouw-panden zich naadloos in het stadsgezicht, met name in de Jordaan. In de binnenstad zijn ongeveer 200 panden op deze wijze vormgegeven. Sommige van deze panden zijn rijks- of gemeentemonument. Veel Van Houtenpanden hebben echter nog geen beschermde status.

De secretaris van de Vereniging van Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad, Walther Schoonenberg, heeft hierover een notitie geschreven, waar wij hem van harte voor danken. Voor meer informatie over Van Houtenpanden en over E. van Houten hebben wij zijn notitie als bijlage toegevoegd.

Aanleiding

Directe aanleiding voor deze notitie is de dreigende sloop van het rijksmonument Rozenstraat 72. Op dit adres staat een zogenaamd Van Houtenpand, gebouwd in de jaren '30 onder auspiciën van Van Houten. De Minister (=de Rijksdienst voor de Monumentenzorg) stelt in zijn advies naar aanleiding van de monumentenvergunning dat het pand gesloopt mag worden. De motivering luidt: "De natuurstenen onderdelen vormen niet een gehele gevelbeëindiging. De artistieke kwaliteit is redelijk tot goed te noemen. Behoud van de onderdelen is wenselijk. Indien het pand gesloopt wordt, wordt het monument van de rijkslijst van beschermde monumenten afgevoerd". Kortom, slechts de geveltop wordt monumentwaardig gevonden. Nu is het eerder voorgekomen dat bij plaatsing op de monumentenlijst slechts delen van een pand monumentwaardig waren. Een voorbeeld hiervan is de opbouw van het ABN-Amro gebouw aan het Rembrandtplein. Hoewel de monumentaliteit het oude deel van het pand betrof en de meerderheid van de deelraad de opbouw het liefst gesloopt zag, betrof de monumentale status toch ook de opbouw. De argumentatie bij een Van Houten-monument dat het 'slechts een 'Vanwege' monument' zou betreffen is hier strijdig mee.

De stellingname van de minister is een gevaar voor alle Van Houtenpanden. Immers, de visie is dat de waarde van de panden slechts ligt in de antieke onderdelen, niet in de panden als geheel. Buiten het feit dat de redenering niet consistent is met onze opvatting van de reikwijdte van monumentale bescherming, is er nog een reden om dit

Verschenen op 14 december 2006

niet te willen en dat is de kwaliteit van de Van Houtenpanden zelf. Bovendien is de stellingname een illustratie van een dieper liggend probleem: de verhouding van de beleidslijn, of het ontbreken daarvan, van de Rijksdienst en de praktijk van monumentenzorg in het meest monumentrijke stadsdeel van Nederland. Dit probleem verdient de aandacht van de betrokken bestuurders op gemeenteraad- en stadsdeelniveau.

De Van Houtenpanden verdienen het eigenstandig om als monument beschermd te worden. Dit verdienen ze als vroege uiting van 'passend bouwen' in de binnenstad en in hun geslaagde poging het karakter en de stedenbouwkundige kwaliteit van de Binnenstad te waarborgen. Bovendien zijn zij van blijvend belang voor het stadsbeeld.

Van de levensvatbaarheid, actualiteit en populariteit van de aanpak van Van Houten getuigde de geslaagde actie tien jaar geleden van het toenmalige gemeenteraadslid van de VVD, Ton Hooijmaijers, om oude gevels, die opgeslagen waren, te promoten voor herplaatsing. De actie leverde veel positieve publiciteit op. De meeste van die gevels zijn inmiddels geplaatst.

Het monumentenbeleid van de Deelraad is de afgelopen 4,5 jaar goed en consistent geweest. Met name de grote terughoudendheid in de sloop van beeldbepalende (maar niet monumentale) orde-2 panden hebben wij de afgelopen jaren zeer op prijs gesteld. Argumentaties als die van de Rijksdienst hebben echter een grotere reikwijdte en langere duur dan de periode van een Dagelijks Bestuur. Overal in Nederland, en voor een lange periode, kan worden teruggevallen op een dergelijke uitspraak om de status van deze categorie monumenten te relativeren. Dit is de reden voor ons voorstel.

Voorstel

1. De deelraad neemt afstand van de argumentatie van de Rijksdienst voor de monumentenvergunning van de Rozenstraat 72, omdat die strijdig is met onze opvatting over de reikwijdte van monumentale bescherming
2. De deelraad vindt de Van Houtenpanden van groot belang voor de geschiedenis van het behoud van de Binnenstad, en belangrijke elementen in haar beschermd stadsgezicht.
3. De deelraad verzoekt het Bureau Monumenten en Archeologie om een advies uit te brengen over de meest aangewezen monumentale status van de Van Houtenpanden en de beste manier om deze panden te beschermen.

Bijlage: notitie Van Houten-monumenten van W. Schoonenberg van de Vereniging van Vrienden van de Binnenstad

DE VAN HOUTEN-MONUMENTEN

Op 25 januari 2006 scheef de Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad een 'zienswijze' over de Cluster Schievink, waar het Van Houten-pand Rozenstraat 72 wordt gesloopt en nieuwbouw wordt gerealiseerd met behoud van de topgevel – de tweede herplaatsing. In die zienswijze vroeg de Vereniging aandacht voor de zogenaamde Van Houten-panden.(noot 1: voor de noten zie achteraan de notitie). Er zijn diverse aanwijzingen dat de bescherming van deze panden momenteel ontoereikend is. De Vereniging riep in haar zienswijze op tot een discussie over de problematiek van de Van Houten-panden.

E. van Houten, monumentenzorger avant-la-lettre

De Van Houten-panden zijn panden genoemd naar de heer E. van Houten, hoofdinspecteur bij het gemeentelijke bouw- en woningtoezicht, die in de jaren dertig van de vorige eeuw ijverde voor het behoud en de herplaatsing van historische geveltoppen van gesloopte Amsterdamse woonhuizen. Hij vond het jammer dat de fraai gebeeldhouwde geveltoppen uit de 17de en 18de eeuw in de puinbak verdwenen en kwam op het voor die tijd nieuwe idee om ze te hergebruiken op nieuwe panden. Er zijn in de jaren dertig circa tweehonderd geveltoppen herplaatst.(noot 2) De zogenaamde Van Houten-panden zijn herkenbaar aan het typische jaren dertig-metselwerk met dikke voegen en de voor die tijd gangbare baksteen, maar ook aan de 'slechte' verhoudingen (even hoge verdiepingen). Maar vandaag de dag zouden we ze niet meer willen missen, omdat ze zich hebben gevoegd in het stadsbeeld. Dat is misschien wel de belangrijkste verdienste van E. van Houten: de Van Houten-panden hebben een onschatbare betekenis voor het stadsbeeld. De Van Houten-panden vormen bovendien een belangrijk hoofdstuk in de architectuurgeschiedenis van Amsterdam. Eigenlijk moet Van Houten gezien worden als een *monumentenzorger avant-la-lettre*, tegen de achtergrond van de oprichting van de Bond Heemschut in dezelfde periode. Na de Tweede Wereldoorlog zou het idee van Van Houten om geveltoppen te herplaatsen worden voortgezet door Stadsherstel. In de naoorlogse periode zijn vele geveltoppen herplaatst. Het meest recente voorbeeld is Warmoesstraat 18, waar in januari 2006 bij het opnieuw opmetselen van de achtergevel aan het natte Damrak een 18de-eeuwse geveltop afkomstig van de Prins Hendrikkade werd hergebruikt.(noot 3)

Rozenstraat 72: gevaarlijk precedent

In de Cluster Schievink komt een Van Houten-pand voor, een Rijksmonument, dat gesloopt wordt met behoud van de waardevolle geveltop: Rozenstraat 72. Van 26 oktober t/m 6 december 2006 ligt een ontwerpbesluit ter visie voor een monumentenvergunning voor de sloop van dit beschermde monument. Uit het advies van de Amsterdamse Raad voor de Monumentenzorg (ARM) over de Cluster Schievink van 2 februari 1998 blijkt dat de sloop van Rozenstraat 72 op een zodanige wijze wordt verdedigd dat wij moeten vrezen voor het behoud van alle Van Houten-monumenten. De ARM schrijft in dat advies het volgende:

"In de notitie van de Stedelijke Woningdienst staat dat de Rayongroep van mening is dat het pand - ondanks de monumentale status - toch gesloopt moet worden omdat het een kwalitatief slechte herbouw van het eind van de jaren twintig (dertig, W.S.) betreft, welke geen cultuurhistorische waarde heeft. Restaureren zou tot de reconstructie van een (niet historische) reconstructie leiden, echte nieuwbouw acht de Rayongroep hier toch een stuk eerlijker".

De ARM concludeerde vervolgens dat daarmee dat niet alleen de sloop van een Rijksmonument aan de orde was, maar dat tevens alle Van Houten panden vogelvrij zijn verklaard. Inmiddels bestaat er in monumentenkringen een woord voor monumenten die niet op de monumentenlijst staan omdat ze als object monumentwaardig zijn, maar vanwege een specifieke omstandigheid: de zogenaamde 'Vanwege-monumenten'. Van Houten-monumenten zijn 'Vanwege-monumenten' omdat ze een oude, hergebruikte geveltop hebben. In de redenomgevende beschrijving staat de zinsnede 'vanwege de geveltop'.

In het ontwerpbesluit van 26 oktober 2006 voor een monumentenvergunning voor Rozenstraat 72 wordt het advies van de Minister (lees de Rijksdienst voor de Monumentenzorg) geciteerd dat het pand gesloopt mag worden. De motivering luidde: "De natuurstenen onderdelen vormen niet een gehele gevelbeëindiging. De artistieke kwaliteit is redelijk tot goed te noemen. Behoud van de onderdelen is wenselijk. Indien het pand gesloopt wordt, wordt het monument van de rijkslijst van beschermde monumenten afgevoerd". De Rijksdienst voor de Monumentenzorg beschouwt de geveltop dus als het enige wat waardevol is aan het monument, hetgeen haaks staat op de jurisprudentie ten aanzien van monumenten: een beschermd monument is in zijn geheel beschermd, niet alleen de voorgevel of zelfs de topgevel. Er is sprake van een Vanwege-monument en *dus* zou sloop niet onacceptabel zijn.

Daarmee is sprake van een gevaarlijk precedent, want er zijn honderden Van Houten-panden in de binnenstad, waarvan een groot deel op de monumentenlijst staat. Het gaat om beeldbepalende en ambachtelijk gedetailleerde bouwwerken in het beschermd stadsgezicht. De fraaiste voorbeelden zijn nauwelijks nog te onderscheiden van 'echte' monumenten. De Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad vraagt zich ernstig af of een dergelijke ontwikkeling wenselijk is. Tevens acht de Vereniging een inventarisatie van alle nog bestaande Van Houten-panden vereist. In de brief van 25 januari aan het stadsdeel Centrum schreef de Vereniging dat "zonder grondig onderzoek (...) de sloop van Rozenstraat 72 een onverantwoordelijke actie (is)".

Authenticiteit-fetisjisme

De achterliggende gedachte van het begrip 'Vanwege-monument' is dat een herbouwd monument – al dan niet met behoud van authentieke onderdelen – geen beschermd monument kan zijn in de zin van de Monumentenwet-1988. Een monument komt immers alleen in aanmerking voor bescherming door het Rijk als het (a) ouder is dan vijftig jaar en (b) belangrijk is voor de wetenschap, dat wil zeggen architectuur-historisch van belang is. (noot 4). De zeer strenge toepassing van deze criteria lijkt ingegeven door budgettaire overwegingen. Uit diverse nota's blijkt dat het Rijk een herinventarisatie wil van alle beschermde monumenten om te komen tot een kleinere

monumentenlijst te komen.(noot 5). Maar er is in mijn mening meer aan de hand. Geurt Brinkgreve had al kritiek op de kunsthistorische benadering van monumenten waarbij de originaliteit en authenticiteit van monumenten voorop staat en sprak van 'authenticiteit-fetisjisme'. In werkelijkheid zijn er immers weinig monumenten die nog volledig hun oorspronkelijke materiële substantie hebben: bij elke verbouwing of restauratie verdwijnt substantie, ook al is het uiteraard altijd de bedoeling zoveel mogelijk in stand te houden.(noot 6). De vraag is of de wetgever met het vijftig-jaar criterium heeft bedoeld dat het pand oorspronkelijk vijftig jaar geleden is gebouwd of dat alle bouwstenen ouder dan vijftig jaar moeten zijn. Volgens Wim Denslagen is de monumentenzorg geïnfecteerd geraakt door het virus van het modernisme, waardoor een gebouw alleen waardevol wordt geacht als het 'authentiek' is.(noot 7). Dat de Monumentenwet ook spreekt over 'schoonheid' is al helemaal een groot probleem, immers een voor modernisten onhanteerbaar begrip. Met andere woorden: het idee dat de Van Houten-panden niet waardevol zouden zijn, komt voor uit een zeer tijdgebonden, modieuze én discutabele opvatting over de vraag wat monumenten zijn. Er is jurisprudentie waaruit blijkt dat de strenge toepassing van het vijftig jaar-criterium op gespannen voet staat met de bedoeling van de wetgever. De Raad van State verklaarde in een hoger beroep van Stadsherstel het volgende: "In 1969 zijn de panden (restauraties van Stadsherstel waarover het geschil met het Rijk ging, W.S.) volledig geamoveerd en daarna opnieuw opgebouwd. Een dergelijke wijze van reconstrueren behoeft niet in alle gevallen te verhinderen dat het desbetreffende pand wordt aangewezen als beschermd monument. Bijzondere omstandigheden, samenhangend met de wijze van herbouw, het gebruikte materiaal en het belang van het gebouw, kunnen aanleiding vormen een gebouw toch op de monumentenlijst te plaatsen".(noot 8). Met andere woorden: het vijftig-jaar criterium is niet het belangrijkste criterium van de Monumentenwet.

Van Houten-panden monumentwaardig als jaren dertig-architectuur

Bovenstaande discussie gaat over de vraag of het terecht was de Van Houten-panden op de monumentenlijst te plaatsen, hetgeen in de periode na de Tweede Wereldoorlog op grote schaal is gebeurd.(noot 9). Belangrijker is de vraag of de Van Houten-panden als jaren dertig-architectuur in aanmerking komen om geplaatst te worden resp. te blijven op de Rijksmonumentenlijst. Immers, de Van Houten-panden *zijn* ouder dan vijftig jaar.

Het belangrijkste criterium om gebouwen op te monumentenlijst te plaatsen luidt dat zij van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde. Dat is bij Van Houten-panden duidelijk het geval. De Van Houten-panden vormen een belangrijk hoofdstuk uit de architectuurgeschiedenis van Amsterdam. Onder toezicht van bouwinspecteur E. Van Houten werden er in de jaren dertig van de vorige eeuw vervallen woonhuizen herbouwd om te voldoen aan de eisen van de Woningwet, maar tegelijkertijd met het uitdrukkelijke doel het historische stadsgezicht te behouden. Het streven van Van Houten om de oude geveltoppen te bewaren en te hergebruiken op nieuwbouw – een voor die tijd revolutionair idee –, kan daarmee gezien worden als een begin van de Amsterdamse monumentenzorg. Het was een eerste poging om het stadsbeeld te behouden, een streven dat na de Tweede Wereldoorlog zou worden voortgezet, ditmaal op een meer wetenschappelijke basis.(noot10) Maar wat er voor de oorlog gebeurde is architectuurhistorisch van groot belang, juist omdat het de voorgeschiedenis betreft van de naoorlogse herstelbeweging.

De conclusie is dat er nader onderzoek en nieuw beleid nodig is om de monumentale waarde van de Van Houten panden te herinterpreteren en vast te stellen.(noot 11). De beargumentering van het stadsdeel dat Rozenstraat 72 een 'Vanwege-monument' is

en daarom gesloopt mag worden, is zonder het genoemde onderzoek ondeugdelijk én onverantwoordelijk.

Noten

¹ Zie: <http://www.amsterdamsebinnenstad.nl/archief/docs/06002.pdf>

² Zie bijlage 2: een eerste inventarisatie van de Van Houten-panden.

³ Walther Schoonenberg, *Warmoesstraat 18*, in: *Binnenstad* 216, april 2006.

⁴ De Monumentenwet-1988 verstaat onder 'monumenten': "alle voor tenminste vijftig jaar vervaardigde zaken welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde".

⁵ Zie bijvoorbeeld de beleidsbrief Cultuur 2004-2007, *Meer dan de som*, van Medy van der Laan en de nota *Nota Het Tekort van het Teveel* van de Raad voor Cultuur uit 2005.

⁶ Zie bijlage 1: Geurt Brinkgreve, *De 'Van Houten-monumenten'*, in: *De Lamp* 79, mei 1983. Prof. Dr. Ir. C.L. Temminck Groll formuleerde het zo: "Bij restauratiediscussies zijn het de kunsthistorici – eigenlijk de mensen van de abstractie van het woord –, die het meest de nadruk leggen op het authentieke materiaal, vertrouwd als ze zijn met schilder- en beeldhouwkunst. De architecten (bedoeld worden de restauratiearchitecten, W.S.) – de mensen van de materie – kijken toch snel naar de abstractie van het vroegere ontwerp – zij immers zijn vertrouwd met het materialiseren van abstracties.", uit: Prof. Dr. Ir. C.L. Temminck Groll, *Materie en abstractie*, Afscheidscollege als Bijzonder Hoogleraar Restauratie en Conservatie van gebouwen aan de Faculteit der Geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam, in: *Monumenten*, 11-12, 1999, p.8-14.

⁷ Wim Denslagen, *Romantisch modernisme. Nostalgie in de monumentenzorg*, Sun Nijmegen, 2005.

⁸ Uitspraak van de Raad van State, afdeling Bestuursrechtspraak, geciteerd in: Geurt Brinkgreve, *Ouder dan 50 jaar*, in: *Binnenstad* 180, januari 2000.

⁹ De ARM stelt dat er 227 Van Houten monumenten zijn, dat wil zeggen Van Houten-panden op de Rijksmonumentenlijst. Advies over de Cluster Schievink, 2 februari 1998.

¹⁰ Zie: Walther Schoonenberg, *Hergebruik van oude geveltoppen*, in: *Binnenstad* 157 (april 1996). Herdrukt in *Een veldboek met distels*, Amsterdam 2000.

¹¹ Ook het Bureau Monumenten & Archeologie staat op dat standpunt. (Vriendelijke mededeling van BMA-medewerker en architectuurhistoricus Vincent van Rossem.)

Walther Schoonenberg
Amsterdam, 20 november 2006

Bijlage a: De 'Van Houten-monumenten'

In de bezettingsjaren, toen buiten het NSB-circuit verenigingsactiviteiten nauwelijks mogelijk waren, werkte de Bond Heemschut onder leiding van zijn secretaris, de architect A.A. Kok, in stilte door aan een serie boekjes die veel hebben bijgedragen tot het wekken van belangstelling voor de historische bouwkunst. Van de toen gedrukte deeltjes in de Heemschutserie is het slechte papier inmiddels geel geworden, maar de inhoud blijft actueel. Zeker is dat het geval met deel 14, getiteld 'Amsterdamsche merkwaardigheden', in 1942 geschreven en met tekeningen geïllustreerd door E. van Houten, oud-hoofdinspecteur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht.

De schrijver, zo vermeldt Kok in het voorbericht: 'heeft door zijn ambtelijke functie vele uren zijns levens bij den weg doorgebracht. Toegerust met belangstelling voor oude bouwkunst en voor het degelijke ambacht, zag hij wat anderen niet zagen. Hij vergaarde een groote hoeveelheid gegevens, deed ontdekkingen die van waarde zijn voor het begrijpen van het hoe en waarom der intieme schoonheid van de stad. Hij was de eerste van hen die het Grachtenboek van Casper Philips een herdruk deden beleven, om dit zeldzame boek in veler handen te brengen, aangevuld met belangwekkende aantekeningen.' Die aantekeningen hebben enige moeilijkheden veroorzaakt, toen in 1962 de Stadsdrukkerij een nieuwe uitgave van het Grachtenboek verzorgde, ditmaal met facsimile-reproducties van de oorspronkelijke tekeningen die prof. mr. C.A. van Swigchem had teruggevonden in de bibliotheek van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen. Ook die uitgave vermeldt op de titelpagina als auteur van de geschiedbouwkundige beschrijvingen E. van Houten, oud-hoofdinspecteur van Bouw- en Woningtoezicht. Sinds de eerste door Van Houten verzorgde herdruk uit 1922 was echter de kennis over de oude huizen aanzienlijk uitgebreid, vooral door het stelselmatige documentatiewerk van het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg, maar de hoogbejaarde heer Van Houten voelde niets voor correcties in zijn teksten.

Vertrouwd met het bouwambacht

Van Houten heeft echter een veel belangrijker spoor in Amsterdam nagelaten dan de beschrijvingen in het Grachtenboek. Van Houten was een bouwkundige en geen kunsthistoricus. Hij bekeek de huizen vanuit zijn vertrouwdheid met het bouwambacht, en niet op grond van literatuurstudie of archiefonderzoek. Dat is een omstandigheid die de moeite loont om even bij stil te staan. In de architectenopleiding van enkele generaties geleden nam de kennis van historische stijlvormen een belangrijke plaats in. Bouwkundestudenten moesten een gotische kerk of een renaissance paleis feilloos in tekening kunnen brengen. Die 'historische ballast' is opgeruimd onder invloed van het functionalisme, waarvan een der beroemde pioniers het parool uitgaf dat 'het ornament een leugen, zelfs een misdaad' zou zijn. Tegenwoordig kunnen bouwkundestudenten wel weer colleges volgen in restauratiekunde, maar dat is een specialisme geworden, een zijlijntje dat buiten de normale praktijk loopt. Terwijl zodoende de bekendheid met de architectuur-historische ontwikkeling in de bouwwereld versmalde, verbreedde zich de hoeveelheid theoretische kennis. Categorieën die voordien buiten de belangstellings sfeer van de kunsthistorici waren gebleven, werden ontdekt als interessante onderwerpen van studie. Burgerhuizen, boerderijen, stedbouwkundige structuren, bedrijfsgebouwen en de tevoren verfoeide 19de-eeuwse neo-stijlen worden onderzocht en gedocumenteerd. De plaats van de architect die in staat is tot wat P. J. Cuypers deed in Haarzuilen, uitgaande van enkele brokken metselwerk en funderingsresten een fantastisch middeleeuws kasteel bouwen, is ingenomen door de wetenschappelijke deskundige die aan de hand van literatuur en foto's kan aantonen, waar bepaalde decoratieve of architectonische motieven vandaan komen. De eerste kon veel meer, de tweede weet veel meer.

Streven naar objectiviteit

De wetenschappelijke benadering veronderstelt een streven naar objectiviteit. Het gaat er de onderzoeker niet om, of hij de beschreven zaken persoonlijk meer of minder mooi vindt, maar of zijn beschrijving exact is en of de door hem geschetste ontwikkelingslijnen aannemelijk zijn. Vragen die voor de praktijk van het omgaan-met-gebouwen essentieel zijn: de bruikbaarheid, het al dan niet duurzaam zijn van materialen en constructies, en bovenal de exploitatieresultaten, doen daarvoor minder of niet terzake.

Niemand zal ontkennen dat de verdieping en verbreding van de architectuurhistorische kennis op zichzelf van grote waarde zijn. Problemen ontstaan echter, wanneer deze beperkte wetenschappelijke kijk op onze gebouwde omgeving een overwegende invloed krijgt op de manier waarop praktische restauratieproblemen opgelost moeten worden. Dan wordt immers aan de min of meer toevallige toestand waarin zich een gebouw bevindt op het moment dat de architect een restauratieplan ontwerpt, een ongeproportioneerde betekenis toegekend. Die toestand is de resultante van allerlei externe factoren: of de opeenvolgende eigenaren en gebruikers er zorgvuldig mee omgingen en het nodige onderhoud wilden bekostigen, of het gebouw door brand of oorlogsgeweld werd getroffen dan wel vaak verkocht en slordig werd aangepast aan andere bestemmingen. Als studieobject kan een huis dat herhaaldelijk verbouwd en verminkt werd, interessanter zijn dan een gerestaureerd huis, want de verbouwingssporen - al zijn zij nóg zo storend of onbruikbaar - zijn authentieke documenten van de bouwgeschiedenis, terwijl bij de restauratie altijd onderdelen moeten worden vernieuwd en dan niet meer als 'echt' worden beschouwd. In feite zou volgens deze opvatting de geschiedenis van het gebouw bij de restauratie 'bevoren' moeten worden door de (helaas onvermijdelijke) herstelwerkzaamheden. Een gevolg van de invloed die deze, van oorsprong wetenschappelijke, maar allengs dwangmatig modieuze restauratietheorie heeft gekregen, is, dat het reconstrueren van verdwenen elementen naar bekende gegevens of voorbeelden en het opnieuw toepassen van fragmenten op een andere dan de oorspronkelijke plaats, als een soort van valsemunterij wordt veroordeeld.

In de jaren vóór 1940, toen de inspecteur BTW Van Houten 'vele uren zijns levens bij den weg doorbracht' bestonden deze problemen nog niet. Het schaars bemande bureau van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg in Den Haag hield zich bezig met de samenstelling van de 'Voorlopige lijst van Monumenten van Geschiedenis en Kunst' en met het begeleiden van een beperkt aantal restauraties, voornamelijk van kerken, openbare gebouwen en kastelen. Ook toen bereed men stokpaardjes, zoals de 'eigentijdse aanvullingen' van vergane onderdelen die nu hopeloos verouderd aandoen, en het verwijderen van pleisterlagen in gotische kerken, zodat het metselwerk in het zicht kwam, wat bij de bouw nooit de bedoeling was geweest, maar wel aansloot bij de romantiek van het 'eerlijk materiaal' die in de dertiger jaren opgeld deed. Tegen het reconstrueren van verdwenen elementen, vooral uit de 14de tot 16de eeuw, bestond echter geen enkel bezwaar. Kruiskozijnen met glas-in-lood ruitjes vervingen de latere roedenverdelingen, trapgevels en kantelen op middeleeuwse torens kwamen terug waar zij heel lang geleden hadden gezeten, vaak met een verheugend resultaat, want de architecten hadden de historische vormen in de vingers. Aan de burgerwoonhuizen uit de 17de en 18de eeuw, die toch het gezicht van de Nederlandse steden bepalen, kwam de rijkscommissie door gebrek aan mankracht niet toe. Die huizen waren in feite vogelvrij, en dat had ernstige gevolgen. De techniek van het funderen met beton-segmentpalen onder bouwvallige gebouwen was nog niet uitgevonden, de lonen in de bouwnijverheid waren laag, en de eisen die krachtens de Woningwet en de Bouwverordening aan de huurwoningen werden gesteld, vonden allengs een scherpere toepassing. Het Amsterdamse gemeentebestuur hanteerde met kracht het instrument van de onbewoonbaarverklaring. Kelderwoningen, inpandige, te

kleine of te lage woningen zonder voldoende sanitair mochten niet meer worden verhuurd. De meest voor de hand liggende oplossing was dan sloping en vervanging van een pand of, liever nog, van een rij oude panden door nieuwbouw die wél aan de voorschriften voldeed.

Gebruik van oude geveltoppen

De hoofdinspecteur Van Houten zal vele van dergelijke gevallen in behandeling hebben gehad. Het verdroot hem echter dat de nieuw gebouwde huizen zo weinig te maken hadden met het oude Amsterdam dat hem zeer dierbaar was. In zijn 'Amsterdamsche merkwaardigheden' lezen wij: 'Een huis zonder dak is als een toren zonder spits, als een boom zonder kruin... De oude pannendaken spreken van deugdelijkheid en schoonheid. Als een beschaming liggen daartusschen de platten der nieuwe gebouwen met lantaarnkappen, pijpen, schoorsteenen en velerlei rommel, die bovendien veel schade kunnen geven door overstroming bij stortbuien'. 'Topgevels', zo gaat hij in het volgende hoofdstuk verder, 'zijn onmisbaar voor de afsluiting van de kap en het dak tegen den gevel. Hoe fraai werden ze gemaakt, en hoe slecht is het menige vergaan. Er zijn er echter ook die van huis tot huis gaan, die verhuizen. Wanneer - hoe kort is het geleden - te Amsterdam een huis werd afgebroken, dan kwam er een schuit voor den wal... de puinschuit. Het eerste wat men daarin liet glijden was het kostelijke beeldhouwerk van de topgevels, dat voor meer handzaam vervoer met den moker in deelen gekloofd werd... Er is echter een tijd gekomen, dat men het jammer vond dat zulk een mooie oude gevelhals teloor ging. Men bewaarde hem, in de hoop hem ergens toe te passen. Benige zijn te zien aan de muren van het fragmentengebouw achter het Rijksmuseum. Een stapel bouwfragmenten ligt steeds in den tuin achter het Stedelijk Museum.' (Deze voorraad werd na de oorlog door onverschillige behandeling voor 80% vernield! G.B.). 'De voorraad topgevels werd geregistreerd, opgemeten en deze inventaris bijgehouden met wat eraf ging en bijkwam. Want er ging ook af. Er werd iets uitgevonden dat erg vernuftig was en ook weer heel gewoon toen 't voor elkaar was. Die uitvinding was: men kan een oude topgevel opnieuw toepassen op een nieuw huis. Dan krijgt dat nieuwe huis een Amsterdamsch cachet en het bijpassende dak zorgt met den gevelhals voor een fraai silhouet. Dat bleek vooral vruchtdragend in den tijd toen zooveel versleten huizen afgebroken moesten worden... Bij deze herplaatsingen doen zich eigenaardige moeilijkheden voor. Evenals bij een verhuizing de vloerbedekking en de gordijnen niet plegen te passen en dan vermaakt worden, zoo ook bij de topgevels. Ze zijn altijd iets te breed of te smal, ze passen nooit precies. Te smal is geen bezwaar. Dan worden ze een beetje meer wijdbeens gezet of er wordt iets onder gemaakt, ofwel ze blijven iets te smal. Te breed is moeilijker. Dan moet er iets af. Maar wie dat alles niet weet, ziet deze kleinigheden niet en ziet alleen de bekoring van het aloude profiel der Amsterdamsche huizen tegen de drijvende wolken.' Wij hebben de auteur zo uitvoerig geciteerd, omdat hij in zijn ambtelijke functie deze overtuiging wist over te brengen bij de bouw van een groot aantal huizen die nu bekend zijn als 'Van Houten-monumenten'. Niet meer na te gaan is de manier waarop hij dat heeft gedaan. Strikt ambtelijk gezien bemoeide hij zich met zaken die hem niet aangingen. Als functionaris van Bouw- en Woningtoezicht moest hij er slechts op toezien dat er volgens de voorschriften werd gebouwd, dat muren, balken en vloeren solide waren en dat kamers, trappen en toiletten de vereiste minimum-afmetingen hadden. De opdrachtgevers, met wie hij te maken had, zullen wel overwegend eigenbouwende aannemers zijn geweest die het zoveel mogelijk zonder architect deden en, zeker in de crisisjaren, niet geneigd waren om de huizen ook maar één gulden duurder te maken dan strikt nodig was. En toch kreeg hij het gedaan dat zij kappen timmerden en geveltoppen herplaatsten, waar platte daken goedkoper geweest zouden zijn. Veel verder ging zijn invloed niet. Een 'Van Houten-monument'

met een 18de-eeuwse geveltop is voor wie er op let direct herkenbaar als niet 18de-eeuws: aan de structuur van de baksteen, aan de diepliggende te brede voegen, aan de schrale maten van het kozijnhout en vooral aan de uniforme verdiepinghoogte. Driehonderd 'Van Houten-monumenten'

Hun aantal is groot, een voorlopige inventarisatie komt in de buurt van de driehonderd. Zij staan vooral in de Jordaan, maar ook veel in de radiaalstraten van de grachtengordel en in de middeleeuwse stad, en zelfs aan de Heren- en de Keizersgracht. In de loop van rond vijftig jaar zijn zij vergroeid met het stads- beeld, hun kleur onderscheidt zich nauwelijks meer van de belendingen en wat men in het voorbijgaan ziet is inderdaad 'de bekoring van het aloude profiel der Amsterdamsche huizen tegen de drijvende wolken'. Sommige 'Van Houten- monumenten' hebben al een plaats in het register van beschermde monumenten, andere staan op de gemeentelijke lijst, en dat is ook juist, want zij dragen met hun bescheiden kwaliteiten bij tot de rijkdom van het Amsterdamse stadsbeeld.

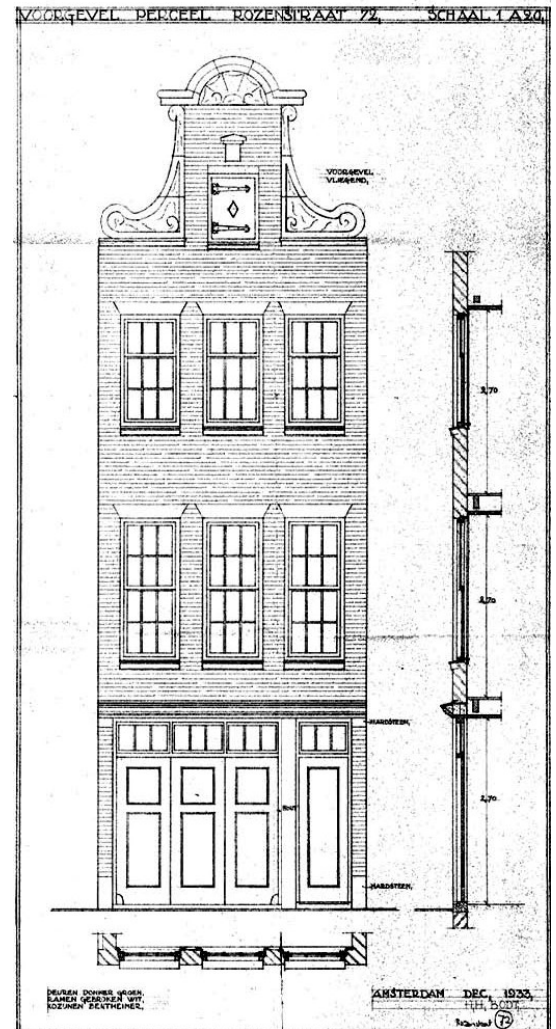
Maar hoe zit het dan met het 'principe', dat reconstructie van verdwenen elementen en herplaatsing van oude fragmenten op een andere plek afkeurenswaardige vervalsingen zijn? In de praktijk van de Amsterdamse monumentenzorg in de jaren zestig en zeventig werd de lijn-Van Houten voortgezet, maar op een meer verantwoorde manier. Herbouwde gevels met van elders afkomstige gebeeldhouwde bekroningen kregen nu wél de bij die top passende breedte en het goede soort metsel- en voegwerk, de ramen worden naar boven toe kleiner, de maten en de detaillering van het houtwerk zijn stilistisch juist; kortom, de gewaardeerde intentie van de 'Van Houten-monumenten' is gehandhaafd, maar op grond van een grondiger kennis van zaken zijn de tekortkomingen van de jaren dertig weggewerkt. Het Amsterdamse stadsbeeld is er op tal van belangrijke punten, vooral op hoeken, aanzienlijk op vooruitgegaan. De conclusie kan geen andere zijn dan dat wij gewoon op dezelfde weg moeten doorgaan. De mensen die hart voor de binnenstad hebben, zoals destijds de hoofdinspecteur Van Houten, moeten zich niet van de wijs laten brengen, noch door betuttelende schoolmeesters die hun studeerkamertheorieën willen opleggen, noch door ijdeluitige architecten die de oude stad hun eigentijdse accentjes willen opdringen.

Geurt Brinkgreve

(Uit: *De Lamp van Diogenes* 79, mei 1983)

Bijlage 2: Een eerste inventarisatie van de Van Houten-panden

Deze inventarisatie is gedaan door het Bureau Monumentenzorg, voorloper van het Bureau Monumenten & Archeologie, in de jaren zeventig van de vorige eeuw. Het gaat om een handgeschreven lijst waarvan niet alle huisnummers goed leesbaar zijn. Nader onderzoek is nodig, want sindsdien zijn diverse panden gesloopt (zoals het laatst genoemde adres, Zwanenburgerstraat 21, een straat die in zijn geheel gesloopt is voor de aanleg van het Stadhuis/Muziektheater). Bovendien is lijst niet compleet.

Rozenstraat 72, tek. H.H. Bodt, december 1933

1. Achtergracht 9-11
2. Anjelijsstraat 23
3. Anjelijsstraat 145
4. Berenstraat 30
5. Blauwburgwal 4
6. Bethanienstraat 2
7. Bloemgracht 124
8. Bloemgracht 126
9. Bloemdwardsstraat 16
10. Bloemstraat 4-6-8
11. Bloemstraat 19

Gemeente Amsterdam
Stadsdeel Centrum

12. 1ste Boomdwarsstraat 2
13. Krom Boomsloot 38
14. Krom Boomsloot 51
15. Recht Boomsloot 9
16. Recht Boomsloot 35
17. Recht Boomsloot 39-41
18. Recht Boomsloot 49
19. Recht Boomsloot 59
20. Recht Boomsloot 97
21. Boomstraat 63
22. Boomstraat 86-88
23. Binnen Brouwersstraat 42
24. Buiten Brouwersstraat 19 ?
25. Damrak 6 ?
26. Brouwersgracht 30
27. Brouwersgracht 44
28. Dirk van Hasseltssteeg 27 ?
29. Nieuwe Doelenstraat 3
30. Buiten Dommerstraat 14
31. Driehoekstraat 14
32. Driehoekstraat 18-20-22-24
33. Driehoekstraat 21
34. Dijkstraat 7-9
35. Dijkstraat 12-14-18/20
36. Dijkstraat 48
37. 1ste Egelantiersdwarsstraat 13?
38. 1ste Egelantiersdwarsstraat 16-18
39. Egelantiersgracht 34?
40. Egelantiersgracht 97
41. Egelantiersgracht 168-170
42. Egelantiersgracht 191-195
43. Elandsstraat 150A ?
44. Gasthuismolensteeg 3?, 12
45. Geldersekade 7, 35
46. 1ste Goudbloemdwarsstraat 13-15
47. 2de Goudbloemdwarsstraat 3-5-7?
48. 3de Goudbloemdwarsstraat 2
49. Goudbloemstraat 41
50. Goudbloemstraat 53
51. Goudbloemstraat 63
52. Goudbloemstraat 85
53. Goudbloemstraat 159?
54. Groenburgwal 49
55. Haarlemmerdijk 115
56. Haarlemmerdijk 142
57. Haarlemmerdijk 188
58. Herengracht 165
59. Herengracht 309-311
60. Herengracht 343
61. Nieuwe Herengracht 63
62. Oude Hoogstraat 23 ?
63. Huidenstraat 9
64. Huidenstraat 14?

Gemeente Amsterdam
Stadsdeel Centrum

65. Huidenstraat 17
66. Huidenstraat 32
67. Tussen Kadijken 1-3-5
68. Kalverstraat 136
69. Karthuizerstraat 16-18-20
70. Keizersgracht 84
71. Keizersgracht 464
72. Keizersgracht 767
73. Keizersstraat 17
74. Kerkstraat 50-52
75. Kerkstraat 119
76. Kerkstraat 192-198?
77. Kerkstraat 367
78. Kerkstraat 404
79. Kloveniersburgwal 51
80. Nieuwezijds Kolk 18
81. Koningsstraat 36
82. Korstjespoortsteeg 4
83. Korstjespoortsteeg 14
84. Langestraat 76
85. 1ste Laurierdwarstraat 2
86. 1ste Laurierdwarstraat 3
87. 1ste Laurierdwarstraat 25-27
88. 2de Laurierdwarstraat 45-47
89. Lauriergracht 50
90. Lauriergracht 62
91. Laurierstraat 8-10
92. Laurierstraat 18
93. Laurierstraat 27-29
94. Laurierstraat 36-38
95. Laurierstraat 46
96. Laurierstraat 208-210
97. Laurierstraat 248
98. Leidsegracht 57
99. Leidsekruisstraat 212A
100. Nieuwe Leliestraat 12
101. Nieuwe Leliestraat 48
102. Nieuwe Leliestraat 63
103. Nieuwe Leliestraat 88 (82)
104. Nieuwe Leliestraat 117
105. Lindengracht 86
106. Lindengracht 336
107. Lindenstraat 1
108. Nieuwe Looiersstraat 72
109. Oude Looiersstraat 31
110. Oude Looiersstraat 51-53
111. Lijnbaansgracht 93-94
112. Nieuwebrugsteeg 11
113. Oude Nieuwstraat 8-10
114. Noordermarkt 18?
115. Noordermarkt 22
116. Noordermarkt 39/40
117. Oostenburgergracht 37

Gemeente Amsterdam
Stadsdeel Centrum

- 118.Buiten Oranjestraat 11
- 119.Buiten Oranjestraat 12
- 120.Palmdwarsstraat 4
- 121.Palmgracht 60
- 122.Prins Hendrikkade 99
- 123.Prinsengracht 35
- 124.Prinsengracht 52
- 125.Prinsengracht 235
- 126.Prinsengracht 274
- 127.Prinsengracht 302
- 128.Prinsengracht 382
- 129.Prinsengracht 610
- 130.Prinsengracht 806?
- 131.Korte Prinsengracht 89-91 ?
- 132.Rapenburg 5-7
- 133.Rapenburg 99
- 134.Rapenburgplein 4
- 135.Reestraat 10-12
- 136.Reestraat 26
- 137.Reguliersgracht 16
- 138.Rembrandtplein 38
- 139.Nieuwe Ridderstraat 14-16
- 140.Rokin 68 ?
- 141.Rosmarijnsteeg 4 ?
- 142.1ste Rozendwarsstraat 7
- 143.1ste Rozendwarsstraat 13
- 144.Rozengracht 183-185
- 145.Rozengracht 187-189-191
- 146.Rozengracht 193
- 147.Rozenstraat 15
- 148.Rozenstraat 35-37-39-41-43
- 149.Rozenstraat 50
- 150.Rozenstraat 72
- 151.Rozenstraat 222
- 152.Rozenstraat 252-254
- 153.Runstraat 16
- 154.Singel 406
- 155.Sint Annenstraat 26 ?
- 156.Sint Antoniesbreestraat 40
- 157.Sint Antoniesbreestraat 52
- 158.Sint Antoniesbreestraat 90
- 159.Sint Antoniesbreestraat 92?
- 160.Nieuwe Spiegelstraat 68
- 161.Spuistraat rechts van 33 (ongenummerd)
- 162.Spuistraat 289
- 163.Stromarkt 5
- 164.Nieuwe Teertuinen 24
- 165.Tichelstraat 44
- 166.Tuinstraat 18-20
- 167.Tuinstraat 29
- 168.Tuinstraat 69-71
- 169.Tuinstraat 161
- 170.Utrechtsedwarsstraat 25

Gemeente Amsterdam
Stadsdeel Centrum

- 171.Utrechtsedwardsstraat 58
- 172.Utrechtsedwardsstraat 89
- 173.Ververstraat 18
- 174.Vinkenstraat 140
- 175.Binnen Vissersstraat 6
- 176.Binnen Vissersstraat 12
- 177.Nieuwezijds Voorburgwal 72 ?
- 178.Oudezijds Voorburgwal 302 ?
- 179.Vijzelstraat 133
- 180.Wagenstraat 10 ?
- 181.Warmoesstraat 163-165
- 182.Waterlooplein 97?
- 183.Waterlooplein 115?
- 184.Westerstraat 2
- 185.Westerstraat 24
- 186.Westerstraat 49
- 187.Westerstraat 84
- 188.Westerstraat 138
- 189.Westerstraat 143
- 190.Binnen Wieringerstraat 20
- 191.Binnen Wieringerstraat 23
- 192.Willemstraat 83
- 193.Wittenburgergracht 57
- 194.Wolvenstraat 8
- 195.Zeedijk 20-22
- 196.Zeedijk 27
- 197.Zeedijk 34
- 198.Zeedijk 46
- 199.Zeedijk 54
- 200.Zeedijk 72
- 201.Zeedijk 88
- 202.Zwanenburgerstraat 21 (gesloopt)